

DJURA

Härads fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

DJURA

Härads fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Redaktion

Lars Jönses och Kristoffer Ärnback

Omslag: Källarstuga och gavel till enkelstuga på helt fyrkantsbyggd gård i Djura. Djura 36:1.

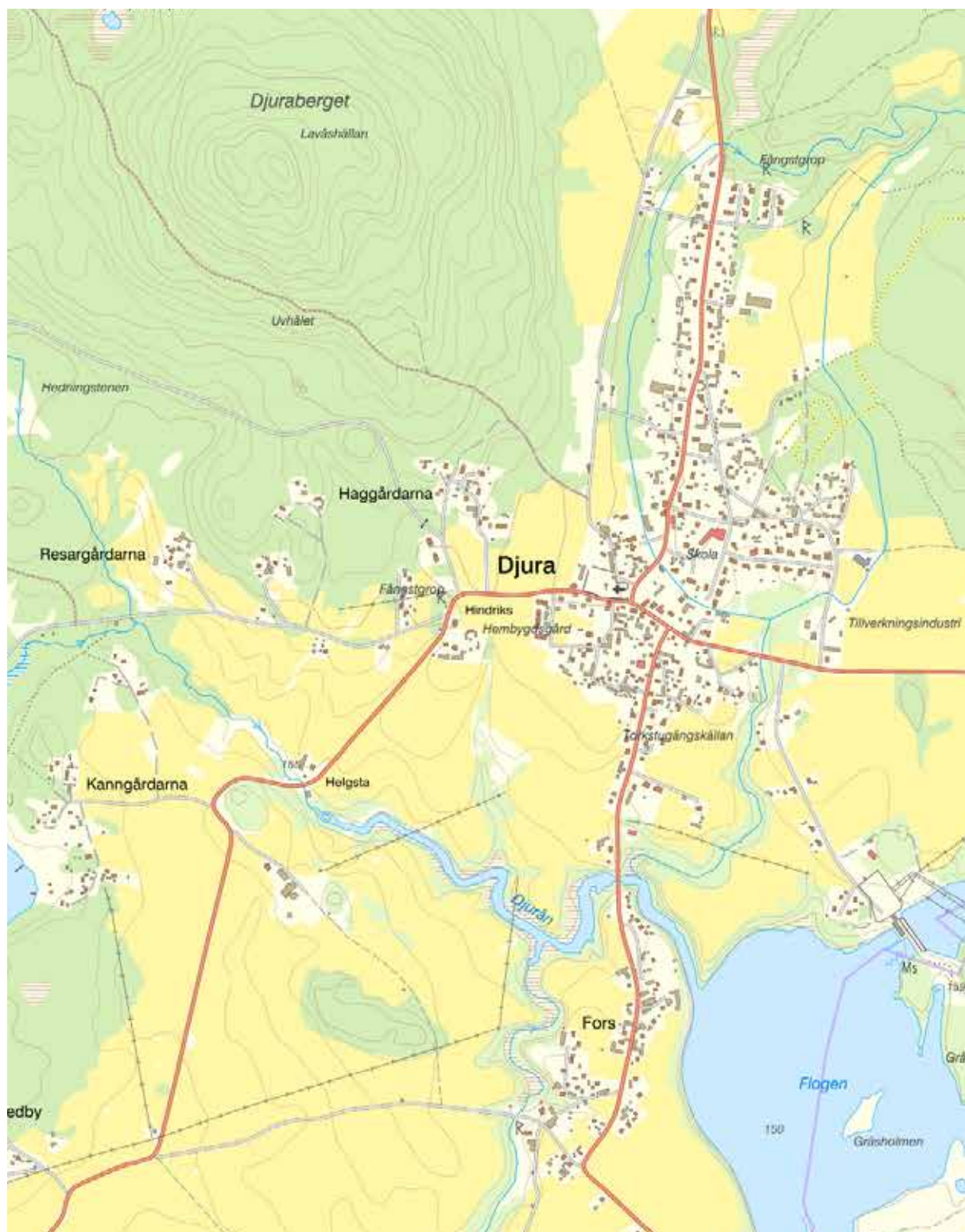
Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Kristoffer Ärnäck, Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Landskap och placering	7
Byform	7
Gårdsformer	8
Bebyggelsens huvuddrag och detaljutformning	8
Utmärkande drag	12
Övrigt	12
Värden	15
Platsnamn	15
Odlingsmarkens betydelse i det äldre bondesamhället	16
Bystruktur	19
Timmerhuskulturen och månghussystemet	20
Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse	24
Kringbyggdhet	27
Gårdar med sen 1800-talskaraktär	28
Modernistiska timmervillor	30
Hus med inspiration från Leksandsbygden	32
Djura kapell och kyrkomiljön	35
Staty över Karin Ersdotter	35
Komministerbostället	36
Klockarbostället eller Sjöns	38
Missionshuset och vävstugan, eller Betaniakapellet	38
Hanses café med bageri	41
Malmes	42
Mejeriet och Per Heds affär (Heperes)	42
Wasasalen	45
Amerikahuset	45
Kvarnar vid Djurån	46
Gråda kraftstation	49
Transformatorstation »Dalkulla«	50
Värdekarta	52
Vad är ett kulturmiljöprogram?	53

Djura är beläget mellan Djuraberget i nordväst och Grådaberget i nordöst. I söder utbreder sig ett stort och öppet odlingslandskap. Flera mindre byklungor tillhörnade Djura är belägna i väster.

Beskrivning

HISTORIK: Djura ligger i Härads fjärding i Leksands socken. Djura är med säkerhet belagt i skriftliga källor från och med den äldsta skattelängden daterad 1539. År 1648 bildade Djura med omnejd ett eget kapellag inom Leksands församling. Kapellaget ombildades till en annexförsamling 1923. Djura ligger i Leksands kommun, som ursprungligen bildades som Leksands landskommun 1863. År 1971 ombildades landskommunen till Leksands kommun. År 1974 uppgick Siljansnäs och Åls kommuner i Leksands kommun.

LANDSKAP OCH PLACERING:

- Djura är beläget i södra delen av Leksands kommun, strax nordväst om Österdalälven, som även utgör en gräns mot Gagnefs kommun. I norr utbreder sig Sjöbotten och Rältabyarna, och i söder finns ett stort öppet odlingslandskap genom vilket Djurån slingrar sig. Också söderut finns byarna Fors, Kanngårdarna, Hedby och Brändan. I väst och nordväst finns det skogbevuxna Djuraberget, och vid dess fot byklungorna Haggårdarna, Hindriks och Resargårdarna, som i detta kulturmiljöprogram inräknas i Djura. Österut finns Grådaberget, och vid dess fot klungbyn Gråda som behandlas i en egen rapport.
- Odlingslandskapen söder om Djura är böljande, vidsträckta och öppna. Djurån löper i en brant sänka bitvis omgärdad av våtmark. Norrut från Djurån och upp mot odlingslandskapen finns »sjölar«, branta långsträckta raviner som inte gått att nyttja i jord- och skogsbruket och därför idag är bevuxna med träd. Djurån börjar som Skebergsån i Djursjön och fortlöper sedan ut i sjöarna Gyllingen och Hisstjärn innan den når sitt utlopp i Österdalälven och sjön Flogan nedströms Gråda kraftverk.
- Djurabygden ligger i Leksands socken, men har ett isolerat läge i förhållande till Kyrkudden och Noret. Den enklaste färdvägen historiskt var via vattnet, men även via båt var färden lång. Hellre tog sig därför befolkningen i Djurabygden till kyrkorna i Ål eller Gagnef. Förhållandet ändrades i och med bildandet av en egen kapellförsamling 1648. I Djura kapellförsamling ingick även byarna söder om Djura, samt Rältabyarna. Rältlindor ingick ursprungligen men återvände till Leksands församling vid 1700-talets mitt.
- Fyra vägar korsas i Djura och utbildar två framträdande trevägskorsningar strax sydöst om kapellet. Vägarna löper mot Rälta i norr, Hedby och Skeberg i väster, Fors och Västerfors i söder och Gråda i öster.

BYFORM:

- Djura är ett konglomerat av två byar som sammanvuxit, den omfattande klungbyn Djurbyn närmast kapellet och den långsmala radbyn Djur-Heden (Djurheda) som är belägen på sidorna om den norrgående vägen mot Rälta.

- Haggårdarna och Resargårdarna är högt belägna byklungor vid skogsbrynet mot Djuraberget. Hindriks är en gårdsklunga belägen strax söder om Haggårdarna. I skogsbrynet mellan Haggårdarna och Resargårdarna finns ytterligare några gårdsgupper.
- I östra delen av Djura finns småhus i huvudsak uppförda åren 1974–1975 kring Dik Olofs väg. Vid Gråda kraftverk finns en grupp med enhetligt utplacerade arbetarbostäder som tillkom samtidigt som kraftverket år 1951.

GÅRDSFORMER:

- Den äldre bebyggelsen i Djura är i huvudsak ordnad kring fyrkantiga kringbyggda gårdstun. Vissa sådana gårdstun är fortfarande slutna med byggnader på alla fyra sidor. På andra gårdar har byggnader avlägsnats så att det bara finns byggnader på två eller tre sidor om gårdstunet. På vissa gårdar har företrädesvis äldre djurhus utbytts mot större ladugårdskomplex med gjutmur- eller tegeldel. Gjutmurar var en specialitet i Leksandsbygden under 1800-talet. Murarna skapades genom att stapla naturstenar i en form och sedan ingjuta dem med hjälp av kalkbruk.
- I Djura finns även flera gårdar som nyetablerats mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900. Bland annat Djur-Hedens by började utbyggas under den perioden. På de nyare gårdarna är djurhus- och förvaringsfunktionerna ofta samlade till en större ladugårdsbyggnad med tegeldel, samma som beskrivs ovan. På de sena 1800-talsgårdarna är bostadshusen av korsplanstyp – en lätt rektangulär hustyp där rumsindelningen utgörs av fyra rum kring en centrerad murstock. Korsplanshusen i Djura är strikt symmetriska till sin fasadkomposition. I vissa fall förekommer det att blindfönster har nyttjats för att bibehålla symmetrin på utsidan.
- Det finns även handels- och bostadshus tillkomna från och med tiden kring sekelskiftet år 1900. Byggnaderna är i huvudsak belägna med gatunära läge kring flervägs korsningarna i Djurbyn och är förhållandevis stora.
- De flesta småhus som tillkommit efter mer ordnade former och under 1900-talets senare hälft är belägna nära gatulinjen, så att tomtmarken i huvudsak återfinns på bostadshusens baksidor. Småhus som tillkommit mitt ibland den äldre bebyggelsen uppvisar större variationsrikedom i gårdsformer och har dessutom även ibland större uthuslängor.

BEBYGGELSENS HUVUDDRAG OCH DETALJUTFORMNING

- Bebyggelsen i Djura är överlag småskalig och inga byggnader är högre än motsvarande två våningar. Nästan alla byggnader har sadeltak

Norr om Djura kapell sluter sig bebyggelsen mot bygatan på ett sätt som är mycket karaktäristiskt för byarna i Leksandsbygden. Djura 34:25.

Gårdsklungan Resargårdarna med två tätt bebyggda och omfattande gårdar. Bebyggelsen är belägen på en höjd i landskapet - en hol. Djura 1:6 och 1:13.

Tätt bebyggd mindre bygata som letar sig in i gytret av gårdar. Många tomter avgränsas av faluröda spjälstaket på granitstolpar. Djura 18:3 (höger) och 34:22 (vänster).

Salsbyggnad eller dubbelkorsplanshus i Djur-Heden. Hus- och gårdstypen blev vanlig först under 1800-talets senare hälft. Djura 3:7.

På vissa gårdar har mindre ekonomibyggnader ersatts av stora ladugårdskomplex företrädesvis från sekelskiftet år 1900 och framåt. Djura 33:6.

med en takvinkel om cirka 30 grader. Tak täcks av en- eller tvåkupiga lertegelpannor och skorstenar är murade i lertegel, oftast med en enkel form eller lätt utkragning upptill.

- De äldre gårdarna konstitueras i regel av många små långsmala timmerhus. Beträffande fasader är det vanligast med blottlagda timmerstommar, men förekommer även locklistpaneler och liggande fasspontpanel. Detaljer så som knutar och fönsteromfattningar är ofta vitmålade. Bostadshus tillkomna innan 1880 är oftast enkelstugor i en och en halv- eller två våningar. Flera enkelstugor har företrädesvis under senare tid utökats till parstugor. I övrigt finns byggnader för djur, olika sysslor och förvaring. På äldre hus är det vanligt med spröjsade tvålufts träfönster där varje båge innefattar tre stående eller liggande glasrutor. Det förekommer även exempel på synnerligen ålderdomliga småspröjsade, blyspröjsade fönster. Beträffande dörrar på välbevarade äldre byggnader är enkla trädörrar med snedpanel eller rombpanel vanligast. Det finns även hus där ytterdörrarna utgörs av parspegeldörrar. Fönster- och dörromfattningar på äldre hus är oftast enkla med fyra brädor där sidobrädorna omsluter topp- och bottenbrädorna. Äldre farstukvistar som finns kvar i byn är oftast genomgående enkla. Ofta utgörs de av ett förtak eller ett sadeltak som bärs upp av enkla stöd. Det förekommer även inbyggda kallfarstukvistar i en våning med kuverttak.
- Bostadshus tillkomna mot 1800-talets slut samt kring sekelskiftet år 1900 är som tidigare konstaterat ofta av korsplanstyp. Det förekommer även »vinkelhus« och större varianter av affärs- och bostadshus som inte enkelt går att kategorisera. Många av de byggnader som här åsyftas är inklädda med stående och liggande fasspontpanel som ibland är oljemålad med ljusockra, guldockra eller ljust bruten grön umbra. Det finns också byggnader som är reveterade (putsade) och enstaka äldre tegelhus. Även om detaljutformningen inte nödvändigtvis skiljer sig från det som ovan beskrivits finns några särdrag att framlyfta. Som fönster förekommer högsmala korspostfönster med fyra lufter som avdelas av en karm i korsform. På vissa sådana fönster är det övre bågpåret småspröjsade. Det är också vanligt att fönsterbågarna målats i en avvikande kulör, exempelvis engelskt rött eller kromoxidgrönt. På affärs- och bostadshus finns ofta större skyltfönster. Beträffande farstukvistar förekommer fortsatt den inbyggda typen med kuverttak, vid sidan av öppna farstukvistar med lövsågade eller kontursågade detaljer i snickarglädjestil. Det finns även större glasverandor. Spegeldörrar är vanligast.
- Den småhusbebyggelse som tillkommit under 1900-talet är oftast i en- till en och en halv våning med källare. Byggnaderna har ofta en rektangulär grundform med flacka eller mycket branta sadeltak som

täcks av antingen lertegel eller betongtegel. Vissa småhus är anpassade till bymiljön genom faluröd lock- eller locklistpanel. Vissa småhus uppförda under 1900-talets senare hälft är knuttimrade. Det finns även byggnader från perioden som helt eller delvis är inklädda med fasadsten i form av tegel eller kalksandsten, samt vissa vitputsade byggnader. Bland fönster är det vanligt med ospröjsade tvåluftsfönster med mittpost och perspektivfönster. Bevarade äldre entrépartier innefattar ofta dörrar helt eller delvis i ädelträ, exklusiva smidesräcken och glasytor i form av exempelvis sidoljus.

UTMÄRKANDE DRAG:

- I Djurabygden förekom sällan »vanliga« parstugor historiskt. Istället var det vanligt att två enkelstugor ställdes kortsida mot kortsida och sammanlänkades med en så kallad långbro. På Djura hembygdsgård finns ett sådant »enkelstugupar« bevarat – byggnaderna är dock inte sammanlänkade med en långbro.
- I äldre tider ingick ofta parhärbren (parbodar) som en del i gårdsfyrtanternas i Djura. Byggnadstypen kännetecknas av att den har två ingångar på byggnadens långsida. Än idag finns flera sådana byggnader bevarade på äldre gårdar, vilket är ovanligt i Leksandsbygden i övrigt.
- Djura har karaktären av en kyrkby – och har varit ett centrum i bygden under många hundra år. När olika verksamheter etablerades särskilt under det sena 1800-talet och framåt lämnades därför större avtryck här, än i andra närbelägna byar. Exempelvis finns flera affärs- och bostadshus, större »småindustrier« och nyare småhus som annars inte är särskilt vanliga. Samtidigt har senare tiders expansioner i hög utsträckning skett ovanpå en traditionell bondby med samma fyrkantbyggda småbrukargårdar som annars är så kännetecknande för Leksandsbygden. Blandningen är intressant och skapar stora kontraster. Likväl finns det vissa delar av byn, särskilt kring kapellet, som är mycket välbevarade och ålderdomliga.

ÖVRIGT:

- Runt om i Djurabygden finns flera speciella och unika byggnader som kan berätta bland annat om det kyrkliga livet i Djura kapelllag, samt om hur industrisamhället kom till bygden. Det finns även många spår av exempelvis elnätets utbyggnad under 1900-talet. Särskilt nämnvärda är Djura kapell som är beläget mitt i Djurbyn. Det finns också ett komministerboställe i Helgbo och en klockargård i byklungan söder om kapellet. I den södra byklungan finns också ett stort missionshus som uppfördes 1878 efter samma ritningar som Malungs bönhus. Sydöst om byn finns Gråda kraftstation som uppfördes 1948–1951 av Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag,

I Djura byggdes sällan regelrätta parstugor historiskt. Istället placerades två enkelstugor tätt intill varandra som på bilden. Bilden är från Djuras hembygdsgård som invigdes 1939. Djura 7:3.

Den röda byggnaden är ett parhärbre som är beläget vid ett gårdstun i södra delen av Djurbyn. Djura 18:3.

Utsikt mot Haggårdarna från söder. Till höger i bilden syns björkallén som leder upp till komministerbostället i Djura.

Djura skola uppfördes 1953 men genomgick en omfattande omgestaltning kring 1980. Skolan är storskalig men anpassad till omgivningen genom färgsättning och byggnadsformer. Djura 57:3.

Anpassad parhusbebyggelse i västra delen av Djurbyn. Djura 20:2.

och i sydväst Helgsta tullkvarn och smedja som tillkom kring sekelskiftet år 1900. Längre uppströms Djurån, nära Resargårdarna, finns Hyttornas tullkvarn, eller *Hytto*, eller *Pellaskvarnen* som uppfördes 1854–1858. I byn finns även en transformatorstation av typen dalkulla, som är vanlig i Djurabygden och anpassad till det lokala byggnadskicket. Historiskt har det funnits snickeri- och skinnindustri samt betong- och plasttillverkning i Djura. Skinnindustrin sköttes bland annat av inflyttade från Malung och omfattade exempelvis handsktillverkning. Plastindustrin började som en mekanisk verkstad där bland annat leksaker tillverkades kring 1900-talets mitt. Skiftande småindustrier och binäringar som komplement till jordbruket var nödvändiga förutsättningar för livet i Djurabygden och Övre Dalarna i äldre tider.

- I västra delen av Djurbyn finns ett mindre område med parhus uppförda 1981 i anpassad stil. Byggnaderna är låga och långsmala, med flacka sadeltak som är täckta av betongtaktegel där speciella takpannor ligger över vindskivorna. Fasaderna utgörs av faluröd locklistpanel. Särskilt utmärkande är farstukvistarna, som är byggda i ett slag som är vanligt i Leksandsbygden, med sadeltak och kontursågade stöd. Byggnaderna är placerade i kringbyggda former där bostadshus och ekonomibyggnader samverkar.⁹

Värden

Nedan beskrivs de värden som byarna bedöms besitta. I detta kulturmiljöprogram beskrivs kulturhistoriska och estetiska värden. Alla värden förklaras i sitt sammanhang, men utefter en förutbestämd grundmall som är lika för varje by.

Platsnamn

Platsnamn är ofta gamla, och med betydelser som är sprungna ur, eller anknutna till platsens specifika historia. Att beakta god ortnamnsred är lagstadgat enligt kulturmiljölagen. Stavningen av Djura har omdebatterats. Karl-Erik Forsslund stavade konsekvent Djura som »Ljura« med hänvisning till en artikel publicerad 1916 av Gustaf Andersson, kyrkoherde i Gagnef. Västerdalälven har förut kallats Ljuran vilket syftar på den ljusa, den klara och tesen var att även Djura, vars namn springer från Djurån, skulle ha samma språkliga ursprung. Detta tycks dock, enligt språkvetenskapen (se Bergfors, *Bebyggelsenamnen i Leksands kommun*), inte vara fallet och därför tillämpas »Dj-« stavningen konsekvent i detta kulturmiljöprogram.

Värden/var varsam med

- Platsnamnen Djura, Djur-Heden, Djurbyn, Hindriks, Haggårdarna och Resargårdarna.

Odlingsmarkens betydelse i det äldre bondesamhället

Byarna som helhet, i synnerhet med avseende på bebyggelsens utbredning och samspelet mellan bebyggelse och odlingsmark kan berätta en mångfald av berättelser om livet i Dalarna och Leksand innan industrisamhällets genombrott på landsbygden. I det äldre bondesamhället, här menat som det av jordägande bönder dominerade samhälle som föregick industrisamhället på många platser i Dalarna, uppdelades av tradition såväl jord som byggnader mellan alla syskon i en syskonskara vid arvsifte. I Leksand och Övre Dalarna var de flesta därför småbrukare med egen gård och egen jord, något som är annorlunda gentemot i många andra delar av Sverige, där en mindre andel av befolkningen faktiskt ägde jord. När befolkningen ökade, särskilt från och med 1700-talet, splittrades odlingsmarken i komplexa ägofigurer. Något som på sikt ledde till ett jordbruk med minskade marginaler och större känslighet för missväxt. Detta tvingade delar av befolkningen på arbetsvandringar med bisysslor, och gav upphov till bland annat ett utpräglat fåbodbruk. Den odlingsmark som fanns var livsviktig ekonomiskt, men även av stor social betydelse. Att ärva och äga jord ansågs mycket viktigt, och medförde viktiga demokratiska rättigheter och möjligheter, bland annat till att bedriva fåbodbruk och att ha rösträtt i sockenstämman.

Det finns specifika företeelser i landskapet i och kring byn som berättar om det äldre bondesamhället. Djurhållningen var förr en förutsättning för livsuppehållet. Hur många djur man kunde hålla berodde på tillgången av bete och vinterfoder. Antalet djur styrde i sin tur, före konstgödningens tid, hur stor åkerareal man kunde hålla. Det rådde därför stor konkurrens om slätter och bete och i stort sett all tillgänglig gräsmark utnyttjades för slätter medan sämre mark brukades till bete. Hackslogar kallades de stenbundna fastmarker som inte var lämpliga att odla upp men som ändå gav tillräckligt så det var värt att slå. Förbättring av slättermarkerna utfördes i den mån det var möjligt och man kan se spår av stenröjning. Den årliga slättern skapade en mager mark som sällan eller aldrig fick tillskott av gödning och därmed gavs förutsättningar för en stor mångfald av växter, insekter och svamp. Varje liten rest av denna naturtyp är värd att förvalta då de ofta hyser hotade arter.

Idag har slättermarken till stor del växt igen och en liten del har röjts upp till åker. I det som tidigare var öppen mark, åker och äng kan man idag ändå finna spåren av odlarmödan i form av rösen, åkerkanter, beskurna träd men även i själva artsammansättningen. I och runt byarna fanns förr stora arealer slättermark men med dagens jordbruk är de nästan helt försvunna. De som finns kvar är därför värdefulla att värna.

För att dryga ut vinterfodret till djuren repades löven av träd eller så skars riset av från träd som rönn, sälg och björk. För att underlätta för löv- och risskörd beskars träden, hamlades, på den höjd som var lämplig. Lövfoderträden har kunnat bli mycket grova och gamla och är hemvist för en mångfald av arter. De kan kännas igen genom sin speciella form där grenarna ofta kapades mer än två meter över mark dit djuren inte nådde och det finns en tydlig hamlingszon med grenskott och knölar på stam och huvudgrenar.

Utblick över det stora och öppna odlingslandskapet mellan Helgsta och Resargårdarna.

Åkermark vid Resargårdarna. Den öppna och hävdade odlingsmarken är mycket viktig för byarnas karkatär.

Det stora och öppna betes- och odlingslandskapen söder om Djura. Landskapet genomskärs av Djuraån som omgärdas av rik växtlighet.

Det var inte ovanligt att man planterade vårdträd på gårdarna. Det var ofta ädellövträd, som lönn, lind, alm, ek eller ask. Vårdträden skulle i äldre folk-tro beskydda gårdens invånare men kan även ha planterats för att exempelvis markera ett barns födelse.

Om fruktträd vårdas på rätt sätt kan de bli gamla och de kan vara värdefulla karaktärsskapare på gårdarna. Alléer, som kan vara enkelradiga eller dubbelradiga, förknippas ofta med högreståndsmiljöer, vilket det är knappt med i Leksands bymiljöer, men de kan även ha planterats längs vägarna för att ge vindsydd och skugga. De kan också ha använts för lövtäkt.

Söder om Djura utbreder sig ett stort och omfattande odlingslandskap som sträcker sig ner genom Gagnefs socken. På de böljande och vidsträckta sandjordarna och i utkanterna upp mot det omgivande blånande bergen finns faluröda klungbyar med ålderdomlig karaktär. Närmast Djura genomskärs landskapet av Djurån och Svartån, som bildar brantare raviner, »sjölar«, närmast Österdalälven. Det vidsträckta odlingslandskapet i kontrast till de täta byarna är av en karaktär som är nära unik för Övre Dalarna och mycket värdefull. Bland annat eftersom landskapsbilden har en lång obruten kontinuitet – bebyggelsen ändrades inte nämnvärd av exempelvis 1800-talets skiftesreformer. Även i direkt anslutning till byn finns mindre ytor med öppen hävdad odlingsmark som också är av stor betydelse för byns karaktär. Odlingsmarken kan i samspel med bebyggelsen berätta om de levnadsförhållanden som rådde i Djurabygden i äldre tider och har därför särskilt kulturvärde.

Värden/var varsam med:

- De stora och öppna betes- och odlingslandskapen söder om Djura.
- Befintliga öppna och hävdade avsnitt med betes- och odlingsmark söder om byn samt inuti och runtomkring den bör ej ytterligare bebyggas, utan bibehållas hävdade.
- Impediment med odlingsrösen och enstaka träd bidrar på sina håll till betes- och odlingsmarkens karaktär och bör bevaras.

Bystruktur

Bebyggelsens tillkomst och utveckling hänger samman med hur landskapets resurser kunde nyttjas. Just jordbruksmarken dikterade ofta hur gårdarna placerades i byn. Historiskt placerades många gårdar antingen i skogsbyn eller på karga höjdlägen mitt i odlingslandskapet. Detta beror på att sådana platser inte var lika användbara som odlingsmark. Gårdarnas placering i landskapet konstituerade sedan framväxten och utvecklingen av bystrukturens karaktär. Att den ålderdomliga karaktären med täta och dynamiskt framvuxna byar levte kvar så tydligt i Leksand beror på att 1700- och 1800-talens skiftesreformer påverkade byarna annorlunda här, än i övriga Sverige. Den tätt bebyggda och organiskt framvuxna bykaraktären som återfinns bland annat i kring Hjerpgattu i Djurbyn är typiskt för Leksand och Övre Dalarna och bidrar till att byn är trivsamt och vackert att vistas i. Sär-

skilt tydligt återspeglas förhållandet mellan bebyggelse och odlingslandskap dock i Resargårdarna, där bebyggelsen är tätt samlad på en höjd omgiven av böljande odlingsmark.

Värden/var varsam med:

- Djurbyns karaktär av oregelbunden och tät klungby.
- Djur-Hedens karaktär av långsmal radby.
- Resargårdarnas karaktär av en sammanhållen gårdsklunga på en »hol« omgiven av öppet odlingslandskap.
- Områden där husen och gårdarna står tätt intill varandra och däri-genom bidrar till att bebyggelsen framträder som ett tätt »gytter« i landskapet. Särskilt framträdande är: området norr om Djura kapell i Djurbyn längs Hjerpgattu; Djurbyn söder om Hedbyvägen-Gagnefs-vägen; gårdsklungan mellan Mullvägen-Idrottsvägen-Stanstavägen i östra Djur-Heden.
- Det befintliga bygatusystemet.
- Att flera av bygatorna i Djura fortfarande är grusbelagda.
- Gaturum där byggnaderna som står tätt intill vägbanan. Portlider som leder in till gårdarna från bygatorna.

Timmerhuskulturen och månghussystemet

Från medeltiden och fram till 1900-talet knuttimrades de flesta byggnaderna i Övre Dalarna. Timmerhuskulturen präglas av månghussystemet. Istället för att bygga få och stora byggnader uppfördes många små och funktionsspecifika timmerbyggnader. Det fanns många sociala och praktiska fördelar med detta. De små byggnaderna var lätta att dela upp och flytta vid arvskifte. Råvaran fanns tillgänglig i överflöd. De flesta timmerhusen kan uppdelas i kategorierna bostadshus, djurhus, förvaringshus och verkshus. Timmerhusen i Leksand och Övre Dalarna kännetecknas av utformningsmässig enkelhet, högkvalitativt virke och mycket gott hantverkutförande. De flesta husen byggdes av bönder efter gårdens behov, och med tiden utvecklades stor skicklighet i byggandet. Den stora skickligheten ledde till att timringskonsten också utvecklades till en viktig inkomstkälla för de »träklöka« Leksandsbor som begav sig på utsocknes arbetsvandringar. De ålderdomliga timmerhusen är idag en omistlig beståndsdel i vad som gör Leksands byar till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid. Timmerhusen är byggda med omsorg i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år, fram tills industrialismens intåg, mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900. I Djura finns flera äldre gårdar med timrade ekonomibyggnader som är välbevarade från åtminstone 1800-talets senare hälft. Det finns även många bevarade

Smal bygata mellan de faluröda timmerhusen norr om Djura kapell. Byggnaden till vänster i bilden har bottenvåning i gjutmur. Djura 35:7, 29:II och 34:23 (till höger).

Lider med träportar och vackra smidesdetaljer. Djura 34:25.

Välbevarad äldre enkelstuga om två våningar i Resargårdarna väster om Djura. Djura 1:6.

Välbevarad äldre enkelstuga med inbyggd farstuvist mitt i gytret som är södra delen av Djurbyn. Djura 18:7.

Äldre enkelstugor, som var den vanligaste formen av bostadshus i Djurabygden i äldre tider. Äldre timrade bostadshus och ekonomibyggnader är en omistlig källa till kunskap och förståelse om timmerhuskulturen i Leksand och har därför särskilt kulturvärde. Värdet förstärks av att de ålderdomliga byggnaderna utgör en väsentlig beståndsdel i Leksandsbygdens bebyggelsekaraktär, och ofta är uppförda med en enastående hantverksmässig och utformningsmässig kvalitet. Timmerhuskulturen i Djurabygden uppvisar några särdrag som kan bidra med förståelse om de lokala variationer som förut fanns i bebyggelseskicket. Djurabygdens variant på parstugan - att placera två enkelstugor intill varandra, samt förekomsten av parhärbren i gårdsfyrcanterna är två särdrag som där de fortfarande förekommer är särskilt angelägna att bevara. Vidare består den kyrkliga bebyggelsen i Djura består i hög utsträckning av knuttimrade byggnader och byggnadsverk. Dessa beskrivs och värderas emellertid under egna rubriker nedan.

Värden/var varsam med:

- Att husen är byggda i trä eller knuttimrade, samt att de äldre husen ofta har en genomgående enkel karaktär utan onödiga utsmyckningar.
- Välbevarade timrade bostadshus från innan 1930, särskilt i form av enkelstugor som historiskt var den vanligaste formen av bostadshus i Djurabygden. Särskilt värdefulla exempel finns bland annat på fastigheterna: Djura 18:7, Djura 18:3, Djura 22:25, Djura 24:13, Djura 20:5, Djura 19:2, Djura 1:6, Djura 1:13, Djura 5:6, Djura 5:5, Djura 42:9, Djura 8:11, Djura 13:11, Djura 53:4, Djura 26:12, Djura 45:2, Djura 51:11, Djura 34:25, Djura 29:11, Djura 48:2, Djura 34:17, Djura 50:5, Djura 50:4, Djura 36:1 och Djura 8:4. Värdebärande egenskaper är byggnadernas: befintliga timmerstommar; långsmala eller rektangulära form; blottlagda timmerstommar; befintliga stående locklistpaneler och liggande spontpaneler i trä; befintliga fönstersättning; befintliga fönsterkarmar; befintliga fönsterbågar i trä med fasta spröjs av trä eller bly tillkomna innan 1950; befintliga fönsterrutor tillkomna innan 1950; profilerade fönsteröverstycken; lunettfönster/spinnrocksfönster i gavelläge; befintliga dörrar, överljus, farstukvistar och långbroar; lövsågade eller profilsågade detaljer på farstukvistar; dekorerade taktassar; grundmurar med synlig natursten; svartplåstak; spetsvinkliga stuprör och äldre hängrännor. Stommen och formen på alla de bostadshus som uppförts innan 1930 men därefter väsentligen förändrats är värdefulla. Tillbyggnad av kvarvarande bevarade enkelstugor bör i första hand ske så att byggnadens ursprungsform bibehålls tydlig. Vid förlängning i byggnadernas längdriktning bör en form som efterliknar två intilliggande enkelstugor eftersträvas, istället för en regelrätt parstuga. Det går även att genomföra tillbyggnader med mellandel.

Enkelstuga

Parstuga på »Djuravis«

Parstuga

- Samtliga knuttimrade ekonomibyggnader – djurhus, förvaringshus och verkshus uppförda innan 1930. Äldre knuttimrade ekonomibyggnader är en omistlig beståndsdel i byarnas karaktär och bör inte flyttas, rivras eller väsentligen förändras. I Djura finns flera härbren med laggtak.
- Djura hembygdsförening bildades 1931 och mellan 1934-1939 uppbbyggdes Djuras hembygdsgård. Här finns bland annat *Nises källarstuga* från mitten av 1700-talet, exempel på två intilliggande enkelstugor och ett parhärbre i gårdsfyrkanten. Inuti Nises källarstuga finns en hel interiör med dalmålningar på vägghpanel. Hembygdsgården byggdes upp med hus från olika Djurabyar. De flesta av husen som kom att ingå i anläggningen hade utpekats av Gustaf Ankarcrona vid ett besök i Djurabygden 1921. Ankarcrona gjorde därefter en skiss för uppbyggnad av gården som finns utställd på hembygdsgården. Avgörande för föreningens och hembygdsgårdens tillkomst var att Nises källarstuga skulle säljas från bygden, varvid man gick samman för att få till ett bevarande. Komministern Arild Karlén, som var skicklig amatörarkeolog var drivande för hembygdsgårdens tillkomst.
- Befintliga parhärbren placerade i anslutning till gårdsfyrkanterna. Exempel finns bland annat på fastigheten Djura 18:3.

Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse

Även om de äldre husen i Leksand är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell, finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen som ett gytter av tätt placerade faluröda hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar byarna, och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla. Nästan alla hus i de äldre byklungorna är låga - sällan högre än två hela våningar. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar tillsammans långsmala längor som ingår i olika kringbyggda former. De flesta byggnaderna har också sadeltak med tegeltäckning. Att de flesta husen är färgade med falu rödfärg eller omålade i trä är också mycket viktigt för byarnas generella karaktär. Den faluröda färgen har dessutom historisk betydelse, då den präglar byarna i Övre Dalarna och Leksand sedan åtminstone 1800-talets senare hälft. Beträffande vita detaljer i form av exempelvis fönster, fönsterfoder, vindskivor och knutbrädor är detta värdefullt där det förekommer, eftersom även detta är en påtaglig beståndsdel i byns karaktär. Bebyggelsekaraktären som den beskrivs ovan förekommer först och främst i Djurbyn, Haggårdarna och Resargårdarna.

Värden/var varsam med:

- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst två hela våningar.

Ålderdomligt härbre med laggtak i södra delen av Djurbyn. Byggnaden är sannolikt flyttad till platsen. Djura 34:22.

Länga med tröskloge och fäjs på helt fyrkantsbyggd gård i Djura. Djura 36:1.

Källarstuga med ålderdomliga fönster i vinkel till enkelstuga om en och en halv våning på fyrkantabyggd gård i Djura. Djura 36:1.

- Att många byggnader har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter som tillsammans bildar kringbyggdhet.
- Att byarna är tätt bebyggda, och att husen står tätt intill varandra.
- Tegel som takmaterial, i synnerhet befintliga enkupiga och tvåkupiga tegeltak.
- Den enhetligt förekommande ofärgade eller faluröda färgen. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.
- Vitmålade detaljer så som fönster, fönsterfoder, fönsteröverstycken, knutbrädor och vindskivor där de redan förekommer. Undvik att

måla andra detaljer än fönster och fönsterfoder vita på äldre ekonomibyggnader, eftersom detta ej förekommit i någon större utsträckning historiskt.

- Företrädesvis i norra och västra delarna av Djura (Djur-Heden) förekommer flera byggnader som uppförts under 1900-talet med stiltypiskt modernistisk karaktär. Dessa byggnader bör bibehållas till sin ursprungliga utformning trots att de kan uppfattas som avvikande från bymiljön i övrigt.

Kringbyggdhet

I Djura finns fortfarande flera äldre gårdar som är kringbyggda på två eller tre sidor, samt en gård som är fyrkantsbyggd. I Djurbyn är husen och gårdarna dessutom mycket tätt placerade intill varandra, och skapar ett mycket karaktäristiskt gytter av sluten bebyggelse. De kringbyggda gårdarna återspeglar hur bebyggelsen vanligen ordnades i det äldre bondesamhället i Dalarna. Den kringbyggda gårdsformen började förekomma mot slutet av medeltiden, och utvecklades sedan mot den fyrkantiga kringbyggda form som dominerade helt i Leksand under större delen av 1700- och 1800-talen. Traditionen med den kringbyggda gården uppstod sannolikt i syfte att skydda gårdstunet från väder och omgivning. Många gårdar som tidigare varit helt kringbyggda gårdar kom på grund av sociala och ekonomiska förändringar att utglesas från och med det sena 1800-talet, vilket även är fallet i Djura. Orsakerna till dessa förändringar var flera. Det blev bland annat vanligt att funktioner som tidigare haft enskilda byggnader ersattes av större ladugårdskomplex med tegeldel. Den täta och slutna karaktären kvarlever dock i många byar, och utgör en värdefull och tydlig karaktär som är miljöskapande och trivsamt. Kringbyggdhet är dessutom typiskt för Leksand och Övre Dalarna.

Värden/var varsam med:

- Den fyrkantsbyggda gård som finns på fastigheten Djura 36:1 samt även gårdar som är kringbyggda på två eller tre sidor. Några särskilt värdefulla exempel på det senare finns på fastigheterna Djura 18:7, Djura 48:2, Djura 17:6, Djura 24:13, Djura 6:24, Djura 51:11, Djura 34:25, Djura 29:11, Djura 34:23, Djura 28:19, Djura 22:6, Djura 3:7, Djura 35:4, Djura 8:4, Djura 1:13, Djura 1:6, Djura 3:2 och Djura 42:9.
- Byggnader som bidrar till kringbyggda gårdstun. Oavsett ålder bör sådana byggnader inte rivs eller flyttas. Byggnader som är placerade med fasader mot en bygata bör hanteras särskilt varsamt, eftersom sådana byggnader påverkar hela byns karaktär.
- Portlider och dörrar som leder in till gårdstunen.

Korsplanshus

Gårdar med sen 1800-talskaraktär

Under 1800-talet kom den industrimässiga sågindustrin att erbjuda billigare sågade trävaror, något som i hög utsträckning kom att påverka Övre Dalarnas byggnadskultur. I Leksandsbyarna ledde utvecklingen bland annat till att det blev vanligare med exempelvis utsmyckade farstukvistar och på sikt även trähusbyggande med nya tekniker. I vissa byar sammanföll den ökade tillgången på sågade trävaror med ett ökat relativt välstånd. I vissa av byarna tillkom i samband med detta nya större manbyggnader i form av exempelvis korsplanshus samt nya och större ekonomibygnader för djurhållning och jordbruk. I Djura finns många goda exempel på gårdsbildningar av sen 1800-talskaraktär med stora ladugårdskomplex och korsplanshus med tidstypisk utformning. Gårdarna kan berätta om viktiga samhällsförändringar som inträffade i Leksandsbygden under 1800-talet senare hälft, och har därför särskilt kulturvärde. Särskilt manbyggnaderna har dessutom ofta uppförda med stora utseendemässiga kvaliteter vilket förstärker värdet. Vissa av korsplanshusen har en knuttimrad stomme och kan därför även berätta om hur timmerhuskulturen förändrades mot slutet av 1800-talet.

Värden/var varsam med:

- Gårdsbildningar tillkomna under det sena 1800-talet eller kring sekelskiftet år 1900. Dessa kännetecknas av något större manbyggnader än tidigare i form av exempelvis korsplanshus, samt att det finns större ladugårdsanläggningar med tegeldel. Några särskilt värdefulla exempel finns på fastigheterna: Djura 35:12, Djura 3:7, Djura 1:8, Djura 34:17, Djura 33:6, Djura 33:8, Djura 25:7, Djura 17:10, Djura 26:14, Djura 53:4, Djura 17:3, Djura 8:4 och Djura 3:2.
- Byggnadernas befintliga form, volym och takvinkel. Beträffande korsplanshus, byggnadernas strikt symmetriska fasadkompositioner.
- Befintlig utformning beträffande vindskivor, spetsvinkliga stuprör, skivtäckning på tak samt enkupiga- eller tvåkupiga lertegeltak på bostadshus. Befintliga skorstenar.
- Befintlig utformning beträffande fasader med liggande och stående spontpanel, stående slätpanel samt locklistpanel. Förhållandet mellan stående och liggande element i fasadkompositionen. Befintliga slätputsfasader. Befintliga tegelmurar och gjutmurar på ladugårdsanläggningar.
- Byggnadernas befintliga färgsättning.
- Befintliga farstukvistar, glasverandor och inbyggda farstukvistar. Befintliga kontursågade snickeridetaljer i anslutning till farstukvistar. Befintliga parspegeldörrar och andra typer av äldre ytterdörrar. Befintliga glaspartier med färgat glas.

Välbevarat korsplanshus från tiden kring sekelskiftet år 1900 i Djur-Heden. Byggnaden har ett blindfönster till höger om entrén, där trappan till övervåningen är. Fasaden präglas av strikt symmetri. Djura 18:3.

Korsplanshus och enkelstuga om två våningar i Djur-Heden. Djura 34:16 (vänster) och Djura 34:17 (höger).

Korsplanshus och ekonomibyggnader på tidstypisk sen 1800-talsgård i Haggårdarna. Korsplanshuset är uppfört i timmer och kan berätta om hur timmerhuskulturen utvecklades under det sena 1800-talet och kring sekelskiftet år 1900. Djura 8:4.

- Befintliga profilsågade och lövsågade fasaddetaljer i form av exempelvis listverk och vindskivor, fönsteromfattningar och dekorerade taktassar.
- Befintliga äldre träfönster: befintliga fönsterkarmar; befintliga fönsterbågar i trä med fasta spröjs av trä eller bly tillkomna innan 1950; befintliga fönsterrutor tillkomna innan 1950; fönsteromfattningar; profilerade fönsteröverstycken; dekorativa gavelfönster.

Modernistiska timmervillor

Under 1800-talet nådde industrialiseringen Dalarna. Efter hand ersattes böndernas timmerhusbyggande av nya tekniker, och timringskonsten kom istället att ägnas åt konstnärers och förmögna stadsbors sommarnöjen. Från mitten av 1900-talet återuppväcktes timmerhusbyggandet genom en medveten satsning. Särskilda timmerhusföretag etablerades och byggde timmervillor åt vanligt folk. Det blev även vanligt med fritidshus av timmer, ofta i fjällen eller i stugbyar. De timmerhus som uppfördes från och med 1900-talets mitt var ofta formgivna med

Modernistisk timmervilla sydöst om Resargårdarna. Byggnaden har en utformning som är tidstypisk för tiden kring 1900-talets mitt, med perspektivfönster och indragen veranda. Djura 42:13.

inspiration från stiltypiskt modernistiska villor från samma period. Sådant som form, storlek, takvinkel och planlösning liknade ofta utformningen på andra samtida småhus. Det finns bland annat exempel på timrade suterränghus, något som annars starkt förknippas med 1960- och 1970-talens industrimässiga byggnadskultur. Det förekom även, om än inte alltid, att byggnaderna försågs med detaljer som anspelade på nationalromantiken och idéer om det äldre bondesamhället. På vissa hus förekommer exempelvis fantasifullt tilltagna allmogedetaljer så som fönsterluckor, stora och små blyspröjsade fönster med färgat antikglas, kronskorstenar och farstukvistar med rosmålningsmotiv i triangelfälten och svarvade hörnstolpar. Andra detaljer som tillhör dessa timmerhus är trögärdesgårdar i fåbodstil och gårdsportaler med stolpar i rot. I Djura finns ett fåtal exempel på timmerhus som uppfördes under den moderna epoken 1930–1980. Byggnaderna har särskilt kulturvärde eftersom de är karaktäristiska för Leksandsbygden och kan berätta om hur nya byggnader anpassades till den lokala byggnadstraditionen även i en tid som annars brukar karaktäriseras som hänsynslös i förhållande till lokala särdrag och traditioner inom byggnadskulturen. Några särskilt intressanta exempel finns på fastigheterna Djura 34:22, Djura 42:13, Djura 17:4 och Djura 28:26.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga stomme och färgsättning beträffande helhet såväl som detaljer.
- Befintliga lertegeltak samt skorstenar i blottlagt eller vitslammat tegel.
- Befintliga fönster, både spröjsade och ospröjsade samt perspektivfönster med fönsterkarmar, fönsterbågar och brädfodringar samt fönsteröverstycken. Fönsterluckor där de förekommer.
- Befintliga trädörrar och sidoluftar. Befintliga farstukvistar. Kontursågade stöd och svarvade hörnstolpar på farstukvistar.
- Sandstensbeläggning och sandstensdetaljer på farstukvistar och i vilaträdgårdar, exempelvis i form av belagda stigar och uteplatser.

Hus formade med inspiration från Leksandsbygden

Under den moderna epoken år 1930–1980 blev den svenska byggsektorn som helhet mer rationell och likartad över hela landet. Bakgrunden var bland annat stora arbetskraftsbehov inom industrisektorn vilket ledde till ett i högre grad mekaniserat byggsätt. En annan viktig faktor till att byggnadskicket förändrades var »det moderna projektet«, en stor omvandlingsprocess som särskilt under perioden 1930–1980 genomsyrade såväl politik som näringsliv och syftade till att skapa ett modernt - avförtrollat, rationellt och effektivt samhälle. Sett ur dåtidens rationalistiska perspektiv förestod den äldre bebyggelsen ofta bristfällig till sin praktiska funktion, såväl som en symbolbärare över förlegade strukturer och tankesätt som inte fick plats i det nya samhälle som skulle byggas. Ideologiskt och politiskt sammanlänkad till det moderna projektet var den funktionalistiska och senare modernistiska arkitekturen, där egenskaper så som enkelhet, rationalitet och äkthet inför betraktaren betonades.

I Leksand, som redan under 1850-talet började etableras som en plats med särskilt värdefullt natur- och kulturlandskap, traditioner och sedvänjor, fanns redan tidigt en vilja att tillvarata bygdens lokala karaktär och särprägel även inför de förändringsprocesser som förestod den moderna epoken 1930–1980. Platsen skulle utvecklas, men inte på bekostnad av de unika värden som fanns i exempelvis de gamla byarna och det särpräglade landskapet vid Siljans utlopp i Österdalälven. Tankesättet, som implementerades av starka kulturpersonligheter så som Knis Karl Aronsson och tjänstemän så som distriktsarkitekten Erik Wählin, och som hade stark förankring bland politiker, företag och allmänhet föranledde bland annat att en stor andel av den bebyggelse som uppfördes i Leksand under perioden 1930–1980 anpassades till bygden genom exempelvis skala och placering i förhållande till landskapet. Det förekom även att olika byggnader till sitt utseende anpassades till Leksandsbygdens traditionella byggnadskultur. Bland annat uppfördes många byggnader med fasader i trä som målades falurött.

Timmervilla från 1974-75 i östra Djura. Byggnaden uppfördes i ett helt nyetablerat småhusområde, sannolikt som egna hem. Djura 28:26.

Parhus uppförda 1981 i anpassad stil i västra delen av Djurbyn. Djura 20:2.4

Djura kapell med sitt framträdande spåntäckta torn och kyrkogården i förgrunden. Kyrkobyggnaden fick sin nuvarande utformning vid en omgripande renovering 1780. Djura 58:I.

Djuras församlingshem med karaktäristiskt mansardtak. Djura 53:II.

I Djura finns ett område med parhus som uppfördes 1981 i en stil som tydligt anknyter till Leksandsbygdens traditionella byggnadskultur. Husen har en långsmal grundform med sadeltak, är i trä med faluröd färgsättning och bär enkel detaljutformning som är inspirerade från förlagor på äldre byggnader i Leksand. Byggnaderna kan berätta en stark och kärnfull berättelse om Leksand under 1900-talet och har därför kulturvärden.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga form och fasaddisposition – fönstersättning, placering av dörrar, farstukvistar, listverk och liknande.
- Byggnadernas placering i ett område där husen tillsammans bildar slutna och kringbyggda former.
- Befintlig utformning beträffande faluröd locklistpanel.
- Befintliga farstukvistar med kontursågade stöd och kvarvarade ursprungliga ytterdörrar.
- Befintliga fönster och fönsteromfattningar.
- Befintlig utformning beträffande takmaterial, takvinkel och takutsprång.

Djura kapell och kyrkomiljön

Det första kapellet i Djura uppfördes 1648 men genomgick en omfattande ombyggnad och renovering 1780, varvid byggnaden fick sin nuvarande karaktär. Kvar från den första byggnaden är dels den karaktäristiska faluröda och spånklädda klockstapeln mot byggnadens västra gavel, dels timmer som återanvändes till stommen i den nya byggnaden. Djura kapell är en salkyrka - en kyrkobyggnad med ett enda skepp, där koret har samma höjd och bredd som långhuset. Långskeppet, koret och sakristian är reveterade och avfärgad vit, med ett falurött tjärat stavspånstak. Kapellet med omgivande kyrkogård, kyrkogårdsmur och staket samt staketstolpar har särskilt kulturvärde. Anläggningen skyddas som kyrkligt kulturminne enligt kulturmiljölagens fjärde kapitel. Alla ändringar i kyrkomiljön med tillhörande byggnader, inventarier och anläggningar är tillståndspliktiga med länsstyrelsen som beslutsfattande myndighet.

Staty över Karin Ersdotter

Precis öster om kyrkogården finns en staty över Karin Ersdotter, som föddes år 1814 i Djura och arbetade som mursmäcka och mjölkförsäljerska i Stockholm mellan åren 1832 och 1834. Karin blev i Stockholm omtalad för sitt vackra utseende och blev snart föremål för stor uppmärksamhet i huvudstaden. Bland annat blev hon föremål för omskrivningar och avbildningar även i

Komministerbostället i Haggårdarna uppfördes 1872. Den karaktäristiska björkallén vid anfarten ger anläggningen en herrgårdslik framtoning som är ovanlig i Leksandsbygden. Djura prästgård 1:1.

utländsk press, och under våren 1834 inbjöds hon för att visa upp sig i Stockholms societetens salonger. I maj år 2005 avtäcktes i Järla gård i Nacka kommun en staty över Karin Ersdotter av skulptören Peter Linde. Statyn i Djura bekostades av hembygdsföreningen och är en replika av den staty som finns i Järla gård, men med annorlunda patinering och färgsättning. Konstverket, som bär på Karins berättelse, har särskilt kulturvärde.

Komministerbostället

En bit väster om kapellanläggningen och i anslutning till Haggårdarna finns ett komministerboställe som uppfördes 1872, när Djura fick en egen präst. Anläggningen som består av en faluröd salsbyggnad med två flyglar nås via en monumental björkallé och är i huvudsak välbevarad från tiden då den uppfördes. En karaktäristisk långsmal farstuvist med sadeltak och stöd i form av rundsvarvade vita balusterdockor utmärker byggnadens framparti. Knutkedjorna på den blottlagda timmerstommen är svarttjärade, något som möjligen skett i efterhand. Söderut från anläggningen löper en monumental björkallé kring en anfartsväg som löper i linje med manbyggnadens huvudentré. Komministergården med tillhörande allé har i sin helhet särskilt kulturvärde. Detta eftersom anläggningen kan bidra med kunskap och förståelse om det kyrkliga

Till vänster syns den välbevarade och karaktäristiska salsbyggnaden på Klockargården eller Sjöns. Byggnadens ingång har flyttats till motsatt sida. Djura 10:25 (vänster) och Djura 10:16 (höger).

livet i Djura kapellag i äldre tider. Värdet förstärks av att anläggningen är välbevarad och har höga utformningsmässiga kvaliteter.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga form, volym och fasaddisposition – fönstersättning, placering av dörrar, farstukvistar och liknande.
- Gårdsanläggningens disposition med skild mangård och fågård, vilket är ovanligt i Leksandsbygden.
- Befintlig utformning och färgsättning beträffande faluröda timmerfasader. Befintlig utformning beträffande svarttjärade knutändar.
- Befintliga farstukvistar. Befintliga dörrar.
- Befintliga fönster och fönsteromfattningar.
- Befintlig utformning beträffande takmaterial, takvinkel och takutsprång. Befintliga skorstenar.
- Björkallén som utgör anfarten till anläggningen. Befintlig järngrind med grindstolpar vid ingången till mangården.

Klockarbostället eller Sjöns

I klungan söder om kyrkobyggnaden ligger Sjöns, som tidigare varit klockarboställe. På gården fanns förut en byggnad som inrymt affär, men den byggnaden är nu flyttad eller riven. Huvudbyggnaden utgörs av en välbevarad knuttimrad och faluröd salsbyggnad. Byggnaden är mycket välbevarad från åtminstone det sena 1800-talet. Utmärkande är dess karaktäristiska skorstenar i tegel som putsats så att en balusterkontur utbildas. Byggnadens farstukvist i snickarglädjestil som ursprungligen låg mot öster har dock flyttats till den västra sidan. Liksom komministergården har Sjöns i sin helhet särskilt kulturvärde eftersom gården kan bidra med kunskap och förståelse om det kyrkliga livet i Djura kapellag i äldre tider. Värdet förstärks av att anläggningen är välbevarad och har höga utformningsmässiga kvaliteter.

Värden/var varsam med:

- Salsbyggnadens befintliga form, volym och fasaddisposition – fönstersättning, placering av dörrar, farstukvistar och liknande.
- Befintlig utformning och färgsättning beträffande faluröda timmerfasader.
- Befintlig farstukvist i snickarglädjestil mot väster. Befintlig inbyggd kallfarstu mot norr. Befintliga ytterdörrar.
- Befintliga fönster, fönsteromfattningar och fönsteröverstycken.
- Befintlig utformning beträffande takmaterial, takvinkel och takutsprång. Befintliga skorstenar.

Missionshuset och vävstugan, eller Betaniakapellet

Missionshuset i den södra delen av Djurbyn uppfördes 1878 efter samma ritningar som Malungs bönhus och var den första frikyrkobyggnaden i Djura. Byggnaden uppfördes med anledning av att kapellpredikanten Axel Falk nekad använde Djura kapell för större möten. Byggnaden kännetecknas av sin väldiga storlek och de stora spetsbågiga fönster som pryder byggnadens gavelpartier. Strax norr om korsningen mellan Åbrovägen och Gagnefsvägen i Djurbyn finns Djura vävstuga. Byggnaden uppfördes som Betaniakapellet av Djuras Baptistförsamling mot slutet av 1800-talet och har fortfarande relativt välbehållen karaktär. Byggnaden är till sin utformning betydligt enklare än Missionshuset.

Både missionshuset och vävstugan har särskilt kulturvärde. Detta eftersom byggnaderna kan berätta om väckelserörelsen i Djurabygden samt därigenom om det sena 1800-talets folkrörelser i Leksand. Särskilt missionshuset har dessutom höga utformningsmässiga kvaliteter.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga form, volym och fasaddisposition.

Missionshuset i södra delen av Djurbyn. Byggnaden är mycket karkatärisk med bland annat spetsbågiga småsprösjade fönster som är typiska inom det sena 1800-talets frikyrkoarkitektur. Djura 11:11.

*Vävstugan, före detta Beta-
niakapellet ligger ett stenkast
norr om missionshuset. Bygg-
naden är något enklare till sin
framtoning. Djura 6:23.*

Före detta Hanses café med karaktäristisk glasveranda som har kuverttak. Byggnaden är i grunden ett korsplanshus. Djura 17:3.

Söder om caféet finns Hanses före detta bageri, en funktionalistisk byggnad som är mycket välbevarad med detaljer tidstypiska för tiden kring 1900-talets mitt. Djura 17:3.

- Befintlig utformning beträffande takutsprång, vindskivor, takform och takvinkel. Befintlig utformning beträffande tvåkupiga lertegelpannor som takmaterial på vävstugan. Befintligt skivtäckt plåttak och spetsvinkliga stuprör på missionshuset.
- Befintlig utformning beträffande faluröd locklistpanel och faluröd liggande fasspontpanel. Befintlig utformning beträffande vita knutbrädor i slätpanel.
- Befintliga entrépartier, dörrar, belysningsarmaturer, förtak och kolonnformade stöd till förtak.
- Befintliga fönster och fönsteromfattningar.

Hanses café med bageri

Mitt i Djurbyn finns före detta Hanses café och bageri som etablerades i början av 1900-talet av Hanses Anders Persson från Ytteråkerö och Tillas Karin från Mjälgen. Senare sköttes bageriverksamheten av sonen Karl med hustrun Märta och caféverksamheten av sonen Nils och hustrun Berta Hanses. Cafébyggnaden är ett stort korsplanshus med glasveranda mot öster som uppfördes 1905 av Mats Per Andersson och avyttrades till Hanses 1918. Bageriet i välbevarad funktionalistisk stil uppfördes söder om cafébyggnaden 1944. Hanses café och bageri var en av de serviceverksamheter som etablerades i Djura kring sekelskiftet år 1900 och kan därigenom berätta om industrisamhällets framväxt och etablering i Djura under 1900-talet. Under den framväxande industrialismen etablerades här en större bredd av verksamheter, butiker och serviceanläggningar jämfört med byarna i det närmaste omlandet. Båda byggnaderna samt en gårdslänga längs den västra tomtgränsen bedöms ha särskilt kulturvärde. Värdet förstärks av att byggnaderna har höga utseendemässiga och materialmässiga kvaliteter.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga form, volym och fasaddisposition beträffande exempelvis fönstersättning, listverk osv.
- Befintlig utformning beträffande takutsprång, vindskivor, takform och takvinkel. Befintlig utformning beträffande takmaterial: tvåkupiga takpannor i lertegel på bageriet och uthuslängan. Skivtäckning på kuverttaket till glasverandan på cafébyggnaden. Befintliga skorstenar.
- Befintlig faluröd liggande fasspontpanel på cafébyggnaden och uthuslängan. Befintliga vita listverk och knutbrädor.
- Befintlig utformning beträffande den ljusa slätputsade fasaden på bageribygnaden. Befintlig utformning beträffande sockel av mönstergjutna betongblock på bageribygnaden.

- Befintliga farstukvistar, entrépartier, dörrar och belysningsarmaturer. Befintliga glasverandor.
- Befintliga fönster och fönsteromfattningar.
- Befintlig färgsättning beträffande detaljer så som guldockra på dörrar till uthuslängan och kromoxidgröna fönster och vindskivor på bageribyggnaden.

Malmes

Vid trevägskorsningen närmast Djura kapell finns ett två vånings affärs- och bostadshus uppfört 1921 med reveterad fasad. Byggnaden inrymmer idag ett bokbinderi men uppfördes som diversehandel, vilket antyds av det förnämliga skyltfönsterpartiet mot Gagnefsvägen i söder. Byggnaden kan berätta om hur Djura genom historien kom att bli som ett centrum för bygden. Under den framväxande industrialismen etablerades här en större bredd av verksamheter, butiker och serviceanläggningar jämfört med byarna i det närmaste omlandet. Byggnaden har särskilt kulturvärde. Värdet förstärks av att byggnaden har höga utformningsmässiga och materialmässiga kvaliteter. Byggnaden innefattar för övrigt ursprungliga vattenburna och luftburna uppvärmningssystem som var avancerade för sin tid.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga form, volym och fasaddisposition.
- Befintlig karaktär och utformning beträffande den reveterade fasaden, förhållandet mellan slätputs och spritputs samt putsens färgsättning.
- Befintlig utformning beträffande liggande fasspontpanel som fasadmateriäl på en utbyggnad mot norr.
- Befintlig utformning beträffande takkupor, takutsprång, vindskivor, takform, tvåkupiga takpannor i lertegel som takmaterial och spetsvinkliga stuprör. Befintlig skorsten i kalksandsten.
- Befintliga entrépartier, dörrar och belysningsarmaturer.
- Befintliga fönster och fönsteromfattningar.
- Befintlig kromoxidgrön färgsättning beträffande fönster, dörrar och vindskivor.

Mejeriet och Per Heds affär (Heperes)

Vid korsningen Spik Kerstis väg och Djurhedsvägen finns ett andelsmejeri i tegel av Jugendstil från åren 1913–1914. Mejeriet var i drift tills år 1946, och användes därefter som andelstvättstuga fram till 1970-talet. Byggnaden har särskilt kulturvärde och kan berätta om hur mejerihanteringen i Djura och även Leksandsbyg-

Malmes uppfördes som affärs- och bostadshus 1921. I bakgrunden till höger syns före detta Konsum, som dock genomgått en omfattande reovering under senare år och därför inte medtas i kulturmiljöprogrammet. Djura 36:3.

Utsnitt från korsningen öster om Djura kapell, där Malmes och Hanses café syns.

Närmast i bilden syns Per Heds affär (Heperes) som byggdes som affär med slakteri och även taxiverksamhet. Tegelbyggnaden i bakgrunden är mejeriet. Djura 27:8 (Per Heds affär, vänster) och Djura 13:2 (mejeriet, höger).

Wasasalen som byggdes 1923. Byggnaden har genomgått vissa förändringar, sannolikt under 1970- och 1980-talen. Djura 27:5.

den som helhet ordnades och rationaliserades under 1900-talet. Söder om mejeriet finns Per Heds affär (Heperes) som byggdes som lanthandel åren 1930–1931. På gården fanns även slakteri och en taxirörelse. Mejeriet och Per Heds affär (Heperes) kan tillsammans berätta om hur Djura genom historien kom att bli som ett centrum för bygden. Under den framväxande industrialismen etablerades här en större bredd av verksamheter, butiker och serviceanläggningar jämfört med byarna i det närmaste omlandet. Byggnaderna har särskilt kulturvärde.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga form och fasaddisposition – fönstersättning, placering av dörrar, farstukvistar, listverk och liknande.
- Mejeribyggnadens befintliga tegelfasad samt putsfält i fasaden.
- Befintlig karaktär och utformning beträffande den reveterade fasaden på Per Heds affär (Heperes), förhållandet mellan slätputs och spritputs samt putsens färgsättning.
- Befintliga glasverandor och farstukvistar. Befintliga äldre ytterdörrar.
- Befintliga äldre fönster. Befintliga fönsteromfattningar.
- Befintlig utformning beträffande takformer, takmaterial, takvinkel och takutsprång.

Wasasalen

Wasasalen byggdes 1923 av Wasasalens byggnadsförening, som var anknuten till nykterhetsföreningen Templet Hoppet. Byggnaden nyttjades som samlingsal och inrymde även biograf. Byggnaden nyttjades historiskt bland annat för konserter och föreläsningar, men dans var absolut förbjudet. Idag är byggnaden bystuga för Djura samt byarna Fors och Gråda. Byggnaden kan berätta om det sociala livet i Djura under 1900-talet, samt om nykterhetsrörelsen i Djura och Leksandsbygden och har därför ett kulturvärde.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga form och volym.
- Befintlig faluröd färgsättning.
- Befintliga entrépartier.
- Befintlig utformning beträffande vindskivor, takmaterial, takvinkel och takutsprång.

Amerikahuset

I södra delen av Djurbyn finns ett karaktäristiskt bostadshus i amerikansk stil som uppfördes 1910 av Gustaf Östling för sin halvsyster Kerstin Magnusson. Huset

kom emellertid aldrig att nyttjas av Kerstin, som bodde i Stockholm. Istället blev det hem för Kerstins halvsyster Britta som tillsammans med Johan Vinkvist hade speceriaffär och viss pensionatverksamhet. Inspirationen till huset fick Östling under en vistelse i USA som byggnadssnickare. Byggnaden är mycket karaktäristisk och har dessutom innefattat verksamheter som kan berätta om hur Djura genom historien kom att bli ett centrum för södra Leksandsbygden. Under den framväxande industrialismen etablerades här en större bredd av verksamheter, butiker och serviceanläggningar jämfört med byarna i det närmaste omlandet. Byggnaderna har särskilt kulturvärde.

Värden/var varsam med:

- Byggnadens befintliga form, volym och fasaddisposition – fönstersättning, placering av dörrar, farstukvistar, listverk och liknande.
- Befintlig utformning beträffande stående och liggande slätpanel. Befintliga profilerade listverk i fasaden. Befintlig fjällpanel.
- Befintlig svängd veranda med kolonnstöd och profilerad arkitrav.
- Befintliga tvåluftsfönster och fönsteromfattningar.
- Befintlig utformning beträffande takform, takvinkel och takutsprång. Befintlig skorsten.

Kvarnar vid Djurån

Väster om Djura finns Hyttornas kvarn, eller *Hytto*, eller *Pellaskvarnen* som den även kallas efter upphovsmannen Pellas Anders Persson. Den högsjala faluröda byggnaden i timmer och brädklädd stolpverkskonstruktion vilar på en betongsockel över en ränna till Djurån. Byggnaden är den äldsta tullkvarnen vid Djurån och uppfördes åren 1854–1858. Tullkvarnarna skötte mjölning mot en avgift eller mot en del av skörden. På platsen fanns tidigare en skvaltkvarn. Nedströms Hyttornas kvarn (*Hytto*) finns Helgsta tullkvarn och smedja som uppfördes under 1890-talet. Kvarnbyggnaden i Helgsta liknar till sin konstruktion och form Hyttornas kvarn (*Hytto*), men innefattar också i söder en smedja uppförd med gjutmursteknik. Smedjan vilar på en hög och imponerande sockel av huggen granit. I smedjan fanns vattendrivna hammare och blåsbälgar. Vid Helgsta kvarn producerades elström och den första elektriska belysningen i Helgsta introducerades redan 1909, vilket är cirka 10–15 år tidigare än i Djura i övrigt. Tullkvarnen var i drift fram tills 1990-talet vilket är anmärkningsvärt. Fram tills 1930 drevs kvarnen med vattenkraft och därefter med el. Vid kvarnen kunde bönderna i Djurabygden få sin säd malen antingen mot en avgift, eller del av spannmålet.

Till Helgsta tullkvarn hör också ett boställe som byggdes av ägarfamiljen Helgsten. Gårdens manbyggnad färdigställdes 1891 och är ett korsplanshus. Byggnaden har genomgått vissa förändringar sedan den uppfördes, bland annat har den tidigare reveterade ljusa fasaden utbytt mot en faluröd liggande

Amerikahuset i södra delen av Djurbyn. Byggnaden har ovanlig form och detaljer inspirerade av amerikansk byggnadskultur. Byggherren hade arbetat som snickare i Amerika. Djura 46:1.

Helgsta tullkvarn med smedjan närmast i bild. I bakgrunden till höger skymtar det tillhörande bostället. Djura 28:2.

Gråda kraftstation vid uppförandet 1948-1951. Anläggningen byggdes av Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag i tidstypisk och påkostad funktionalistisk stil. Dalarnas museums bildarkiv/Stora Ensos bildsamling. Foto: Sven Berg 1952.

Intilliggande nyuppförda arbetarbostäder. Det var inte ovanligt att större kraftstationer och liknande anläggningar fick arbetarbostäder uppförda intill. Den mönsterpassade enhetliga karkatären är typiskt funktionalistisk. Dalarnas museums bildarkiv/Stora Ensos bildsamling. Foto: Sven Berg 1952.

fasspontpanel och fönstersättningen har ändrats. På gården finns också en avlång länga med ekonomibyggnader, däribland en timrad dubbelbod.

Vid tullkvarnarna kunde Djurabygdens bönder lämna in spannmål till malning mot en avgift, antingen i form av en andel spannmål eller kontant betalning. Byggnaderna berättar bland annat om hur sysslor som i bondesamhället ofta sköttes i samfälligheter, rotar eller arbetslag under 1800-talet kunde omorganiseras till företag. Hyttornas kvarn (*Hytto*) och Helgsta kvarn och smedja med tillhörande gård har särskilt kulturvärde.

Värden/var varsam med:

- Kvarnbyggnadernas befintliga form och fasaddisposition – fönstersättning, placering av dörrar, listverk och liknande.
- Befintlig faluröd blottlagd timmerstomme, befintlig utformning beträffande faluröd liggande fasspontpanel.
- Befintlig gjutmur och den befintliga sockeln av huggen granit beträffande smedjan i Helgsta.
- Befintliga dörrar, fönster och omfattningar kring dörrar och fönster.
- Befintlig utformning beträffande byggnadernas takform, takvinkel och takutsprång.

Gråda kraftstation

Sydväst om Djura finns Gråda kraftstation som uppfördes av Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag åren 1948–1951. Anläggningen, med cirka 11 meters fallhöjd, är belägen i en fors som länge nyttjats för vattenkraft. Abraham Hülpers berättade i redogörelsen om sin resa i Övre Dalarna 1757 att det i forsen fanns inte mindre än 24 skvaltkvarnar belägna tätt intill varandra. Kraftverksbyggnaden är till sin stil lågmålt funktionalistisk med en intressant fönstersättning av högsnala fönster som möter små liggande fönster nära takfoten – som på ett äldre bostadshus i en- och en halv våning. Taket, som ursprungligen var flackt, har ett kraftigt utsprång som ger byggnaden karaktär. Dammen är en stor betonganläggning med luckor av stål och med en flottningsränna. Intill anläggningen finns en grupp med småhus som byggdes som arbetarbostäder samtidigt som kraftverket. Arbetarbostäderna är mönsterplacerade i likartad vinkel och hade ursprungligen ett mycket enhetligt utseende med branta sadeltak, ljus oljemålad locklistpanel, två- och treluftsfönster, ytterdörrar med karosseripanel och skärmtak ovan ingångarna. Utbyggnaden av Gråda kraftverk syftade bland annat till att försörja Stora Kopparbergs Bergslags olika industriverksamheter i Dalarna, så som Domnarvets Jernverk i Borlänge. Kraftverksanläggningen kan berätta om elnätets utbyggnad i Dalarna samt om funktionalismens arkitekturideal, och har därför i sin helhet särskilt kulturvärde. Arbetarbostäderna har kraftigt ombyggt sedan de uppfördes men har ett kulturvärde som del i den industrihistoriska miljön.

Värden/var varsam med:

- Kraftstationen i sin helhet.
- Arbetarbstädernas symmetriska placering i förhållande till varandra. Byggnadernas befintliga form, volym och fasadkomposition där den bedöms ursprunglig.
- Befintlig utformning beträffande locklistpanel.
- Befintlig fönstersättning och befintliga äldre fönster beträffande tvålufts- och treluftsträfönster som bedöms ursprungliga.
- Befintlig utformning beträffande takform, takvinkel och takutsprång. Befintlig utformning beträffande tvåkupiga lertegelpannor som takmaterial.
- Befintliga skärmtak, smidesräcken, belysningsarmaturer och karosseripanelsdörrar vid entrépartier om dessa bedöms ursprungliga.

Transformatorstation »Dalkulla«

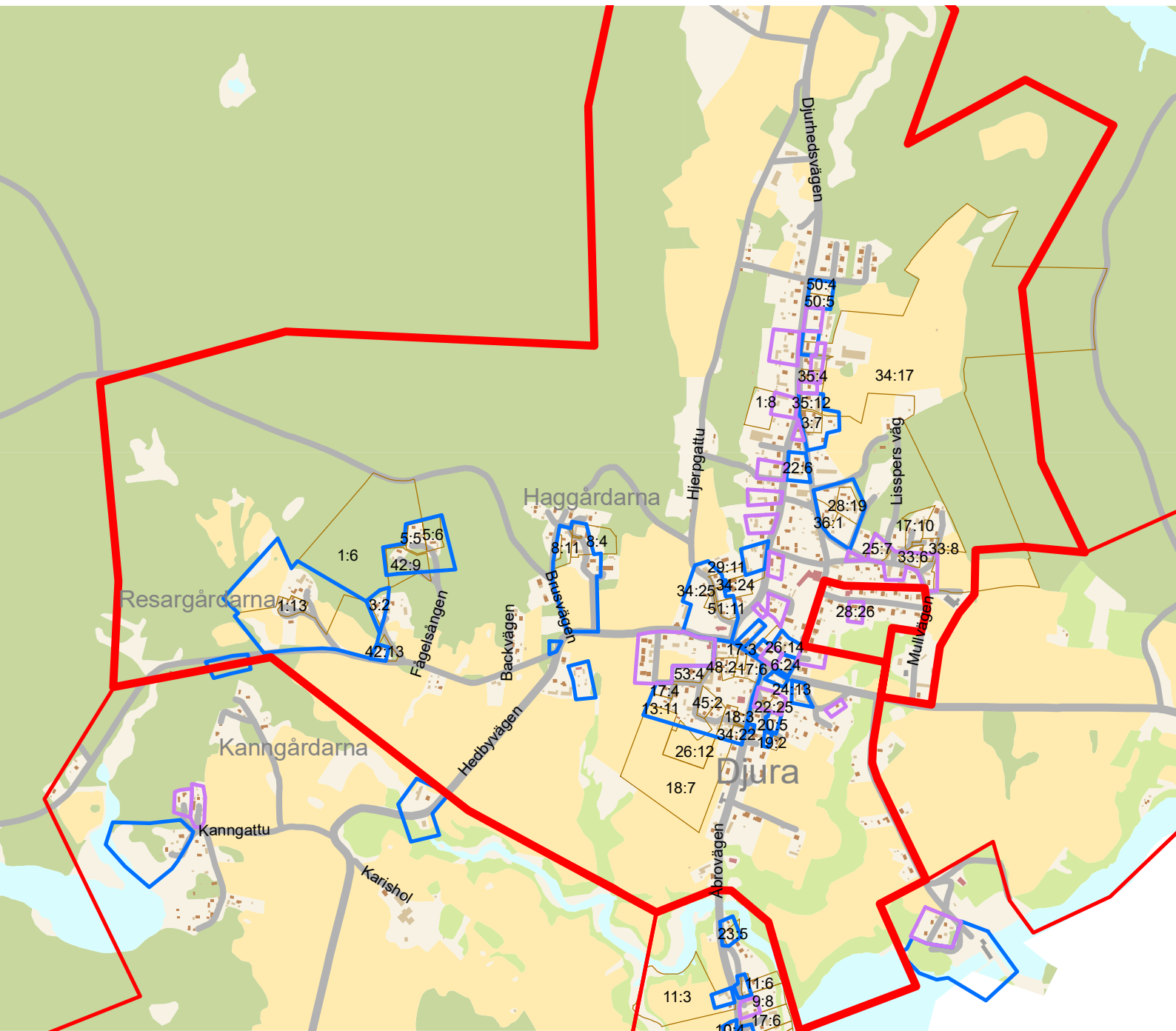
I Djura finns en transformatorstation av typen »Dalkulla«. Transformatorstationer av det slaget är värdefulla eftersom de är tydligt anpassade till karaktären i byarna, och kan berätta om hur bland annat ny teknologi genom varsam utformning kunde anpassas till den ålderdomliga helhetskaraktären i byn. Byggnadsverket har ett kulturvärde.

*Hyttornas (hytto) kvarn väster om Resargårdarna. Byggnaden uppfördes under 1850-talet och kan berätta om spannmåls-
hanteringen i Djurabygden historiskt. Djura 53:12.*

*Transformatorstation av typen
Dalkulla i Djur-Heden. Djura
S:97.*

Värdekartan redovisar en klassificering av miljöer och bebyggelse enligt följande: **Röda områden** markerar större landskaps-avsnitt och bebyggelseområden med kulturvärden eller mycket höga kulturvärden. Värdebärande egenskaper inom dessa områden kan exempelvis vara byggnaders färgsättning, skala och form, sammanhållen byggnadshöjd eller jordbrukslandskapets öppna och hävdade karaktär.

Lila områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha kulturvärden.

Blå områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha särskilt kulturvärde.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägs mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en ”våt filt” över bebyggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöprogram har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamhet eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likväl som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgått ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga när-

Timmerbyggnad med äldre fönster i den låga vårsolen. Gytret av faluröda timmerhus skapar en särskilt trivsamt bykarkatär med höga kulturvärden. Djura 53:4.

varon. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Ekonomiska värden

Miljöer med kulturvärden kan ha högre ekonomiska värden i jämförelse med andra miljöer. Exempelvis kan verksamheter så som ett kaféer eller butiker

nyttja byggnader eller miljöer med kulturvärden i sin marknadsföring för att locka kunder och profilera sin verksamhet. Dalarnas unika natur- och kulturlandskap med byar, gårdar och byggnader är också en viktig ekonomisk resurs inom besöksnäringen. Antingen indirekt i förhållande till annan verksamhet eller direkt som ett besöksmål. Byggnader med kulturvärden kan även vara en reell ekonomisk resurs för privatpersoner. En studie från Kulturmiljö Halland har visat att människor i Halland historiskt varit benägna att betala i snitt 7% mer i förhållande till förväntat marknadsvärde för byggnader som bedömts ha kulturvärden. Undersökningen baseras på en jämförelse av köpesumman delat på taxeringsvärde (K/T-talet) mellan byggnader med kulturvärden och byggnader utan kulturvärden.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste dataskyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i plan- och bygglagen:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och

- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras var-
samt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastig-
hetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska
utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 **Dalarnas
museum**